

FORSLAG FRA FAGGRUPPE AREALFORVALTNING – TILTAKSPLAN HARDANGERVIDDA

Foreslått tiltak	Ansvarlig aktør	Konsekvenser villrein	Andre konsekvenser	Kostnad/finansiering	Hjelpeskolonne <small>(midlertidig kolonne med våre notater + forslag fra Setesdalsheiene (S) →</small> BLIR TIL KOMMENTARKOLONNE
1. Nasjonale føringer					
<p>1.1 Det bør vurderes oppdaterte nasjonale føringer knyttet til villrein og arealplanlegging, og om disse bør gjøres bindende i større grad enn i dag. Statlige planretningslinjer, lovendringer og oppdaterte signaler til statsforvaltere/kommuner o.l. bør vurderes. Det er viktig at føringene er mest mulig konkrete. Det bør gjøres en vurdering av hvorfor føringene som foreligger i dag, ikke har vært nok til å ivareta villreinhensynet. Dette må også følges opp av bl.a. KDD – vi ser at departementet ofte fatter vedtak i innsigelsessaker som er negative for villreinen.</p>					
<p>1.2 KLD og KDD bør jobbe for å samordne signalene som sendes innen arealforvaltning. I Nasjonale forventninger til kommunene og signaler til statsforvalterne sies det både at lokalt selvstyre og bosettingshensyn skal vektes høyt, og at villreinens leveområder skal sikres. Det bør vurderes å gi mer veiledning på hvordan disse interessene skal avveies når de står i konflikt med hverandre.</p>					
<p>1.3 Jf. signaler om færre statlige innsigelser: det bør vurderes om en styrking av statsforvalternes innsigelsesinstitutt vil være til fordel for villreinen.</p>					
<p>1.4 Det er behov for at villreinhensynet ivaretas bedre i randsonene til villreinområdene. Utbygging her genererer forstyrrende ferdsel inn i villreinområdene. Innføring av buffersoner rundt villreinområdene, begrensninger på omfang av utbygging (inkl. statlige føringer for hyttebygging?), kanalisering av ferdsel i randsonene o.l. kan vurderes. Generelt strengere føringer for omdisponering av natur kan også vurderes. Kunnskap om effekten av utbygging i randsonene bør sammenstilles og</p>					

tilgjengeliggjøres for bruk i planprosesser. Det kan være behov for mer opplæring av kommunene (administrasjon og politikere) om effekten av utbygging i randsonene.					
1.5 Det bør utarbeides en detaljert metodikk for å utrede villreinhensynet i plan og andre tiltak, både der det er krav om KU og for andre planer og mindre søknadspålitlige tiltak. En slik veileder må ikke bare ta for seg hvordan man finner informasjon, men også gi hjelp til å vurdere hva som er problematiske nivåer av ferdsel, hytteantall o.l.					
1.6 Vi anbefaler en styrking av Klima- og miljødepartementets faglige stemme i plan-/innsigelsessaker som behandles av Kommunal- og distriksdepartementet. Eventuelt kan ansvaret flyttes tilbake til Klima- og miljødepartementet, eller at det blir et delt ansvar.					
1.7 Det bør gjøres en gjennomgang av alt lovverk knyttet til friluftsliv, fra merking og opparbeidelse av stier og løyper, tilrettelegging for ferdsel, regulering av ferdsel osv. Kommuner, vernemyndigheter og evt. andre trenger gode nok hjemmelsgrunnlag til å regulere dette av hensyn til villreinen.					
2. Plan- og bygningsloven					
			Kjetil: vi mangler hjemmelsgrunnlag for å styre tilrettelegging for ferdsel. (Skilting, merking, klopping, løypekjøring – all tilrettelegging utover allemannsretten.) Skal det inn i pbl eller friluftsløven?		Fra 1. møte: Endre pbl for å kunne knytte bestemmelser til randsonene til verneområder? S: Det bør i større grad lages randsoner rundt verneområder ved å lage hensynssoner etter pbl § 11-8 c andre ledd i kommuneplanen. Dette må i dag skje ved ny verneforskrift eller ved revisjon av verneforskrift/forvaltningsplan. Det bør vurderes en lovendring for å gjøre dette enklere, med flere typer verneområder og utenom at det lages ny/revidert verneforskrift.
					S: Det bør vurderes å innføre hjemmel for å vedta byggeforbudssoner i villreinområdene og trekkrutene mellom områdene. Muligheter for dette: gi forbud i ny lovhjemmel i pbl (type strandsonen i § 1-8) eller innføre ny type hensynssone med lovhjemmel.

					S: Det bør gis hjemmel for å sette juridisk bindende bestemmelser til hensynssoner som ivaretar villrein i kommuneplaner (pbl § 11-8 bokstav c). I dag kan det kun gis retningslinjer til slike hensynssoner, med unntak av randsonen til nasjonalparker og landskapsvernområder (ved opprettelsen/revisjon av verneområdet).
					S: Hensynet til naturmangfold bør tas sterkere inn i plan- og bygningsloven, f.eks. i formålsparagrafen § 1-1, i avslagshjemler osv.
					S: I plan- og bygningsloven § 5-5 om begrensninger i adgangen til å fremme innsigelser, gjelder det i dag en 10-årsgrense. For å kunne ivareta villreinhensynet bedre basert på ny kunnskap og nye føringer, bør det klargjøres hvilket handlingsrom som gjelder innenfor denne grensen i dag. Bestemmelsen bør også vurderes endret for å øke mulighetene til innsigelse til eldre planer. Eksempelvis bør det gjøres eksplisitt unntak for ny kunnskap og nye føringer, og det kan vurderes en kortere grense (f.eks. 5 år).
					S: § 12-4 femte ledd: "Er bygge- og anleggstiltak som hjemles i plan fremmet med bakgrunn i privat reguleringsforslag etter § 12-11, ikke satt i gang senest ti år etter at planen er vedtatt, skal kommunen før avgjørelse av byggesøknad for nye utbyggingsområder etter planen, påse at planen i nødvendig grad er oppdatert." Denne bestemmelsen bør tydeliggjøres, inkl. sterkere fokus på at planen må oppdateres med ny kunnskap om naturmangfold, den bør gjøres bedre kjent for kommunene, og det må sikres at den gjelder alle eldre planer (ikke bare etter 2008). Vi har inntrykk av at den er lite brukt i dag.
					S: Det bør vurderes om plan- og bygningsloven kan få en hjemmel for kommunene til å regulere ferdsel i sårbare naturområder, gjennom bestemmelser knyttet til arealformål og/eller hensynssoner i plan.
					S: Det bør vurderes å ta inn virkemidler for å sikre planvask, i plan- og bygningsloven. Dette kan gjelde både reguleringsplaner, kommuneplaner og regionale planer. Eksempelvis kan det innføres et krav om å rullere kommuneplanen innen en viss tidsperiode, og at eldre urealiserte områder må vurderes/sendes på ny høring.
					Fra møte 2: virkemidler i pbl for å legge begrensninger på kiting og annen ferdsel. Trengs sterkere virkemidler?
					Fra møte 4: Virkemidler i pbl til å gjøre sti- og løypeplaner forpliktende? Bør få mer bindende utforming i kommuneplaner? Hjemler til å regulere ferdsel.
					Fra 5. møte: Utvanning av LNF-begrepet, f.eks. knyttet til utleie. Utfordringer med bruk av driftshusvære resten av året.

3. Regional plan					
3.1 Det bør vurderes hvordan man kan sikre at regional plan følges opp av kommunene i større grad enn i dag. Mer veiledning til og bevisstgjøring av kommunene kan bidra til dette, inkl. politikeropplæring, kommunenettverk m.m.	Fylkeskommunene	Kan ha positive konsekvenser for villreinen ved at regional plan i større grad følges opp.	Avhengig av hvordan man sikrer dette, kan det legges begrensninger på det lokale selvstyret. Kan være ressurskrevende med jevnlig veiledning.		
3.2 Det kan også vurderes å gjøre regional plan mer bindende, med juridisk bindende regionale planbestemmelser. Det bør gjøres vanskeligere å gjøre unntak fra regional plan. Dette kan særlig være aktuelt for nasjonalt villreinområde.	Stat, fylkeskommunene	Dersom regional plan i tilstrekkelig grad hensyntar villreinen, kan dette være positivt for å sikre viktige leve- og funksjonsområder.	Kan legges større begrensninger på det lokale selvstyret.		
3.3 Det er mangelfull implementering av regional plan i kommuneplanens arealdel i kommunene. Regional plan bør gi en klarere «oppskrift» på hvordan planen skal implementeres i kommuneplanene. Dette gjelder både arealsonene og retningslinjene. Det må unngås en situasjon der regional plan viser til kommuneplanene på flere punkter, mens kommuneplanene viser tilbake til regional plan. Det må sikres at kommunene implementerer regional plan i sine kommuneplaner innen rimelig tid, f.eks. gjennom begrenset rullering av kommuneplanen for å oppnå dette. Evt. kan det vurderes å vedta at regional plan gjelder foran fram til kommuneplanene er oppdatert (juridisk bindende).	Fylkeskommunene, Hardangerviddarådet, kommunene, (staten, jf. siste punkt)	Kan ha positive konsekvenser for villreinen ved å sikre at regional plan i større grad følges opp.	Skaper en mer forutsigbar situasjon både for kommuner og innbyggere. Kan være krevende for kommuner med begrensede ressurser til å rullere kommuneplaner. Kan legges begrensninger på det lokale selvstyret (jf. siste punkt).		
3.4 Det bør gjøres en faglig gjennomgang av regional plan for å vurdere behov for oppdatering/forbedringer i lys av ny kunnskap fra kvalitetsnormen m.m., og evt. nye føringer fra stortingsmeldingen for villrein. Behovet for oppdateringer kan gjelde både retningslinjene og (utstrekningen av) arealsonene.	Fylkeskommunene, Hardangerviddarådet m.fl.	Kan ha viktige positive effekter for villreinen ved at ny kunnskap om villreinens behov kan legges til grunn, samt evt. strengere nasjonale føringer.	Skaper forutsigbarhet for kommuner og innbyggere når regional plan er faglig oppdatert. Avhengig av konklusjonene kan det settes større begrensninger på lokalt selvstyre og utbyggingsinteresser.		

<p>3.5 Med bakgrunn i ny kunnskap fra kvalitetsnormen og stortingsmeldingen, bør det vurderes et behov for oppdaterte statlige føringer/mandat for de regionale planene, bl.a. knyttet til balansegangen mellom vern og bruk. Er det behov for at villreinhensynet tillegges (enda) større vekt? Her kan det også vurderes hvor bindende regional plan skal være, f.eks. knyttet til regionale planbestemmelser.</p>	<p>Staten (KLD/KDD)</p>	<p>Kan sikre at de regionale planene ved rullering tar de nødvendige hensyn til villreinen basert på oppdatert kunnskap.</p>	<p>Kan legge begrensninger på lokalt og fylkeskommunalt selvstyre.</p>		<p>Det er også behov for å vekte de ulike brukerinteresser i forhold til hverandre, men slik at villreinen totalt sett kommer bedre ut.</p>
<p>3.6 Det bør vurderes hvordan regional plan i større grad kan håndtere problematikken knyttet til randsonene. Utbygging med tilhørende ferdsel i randsonene kan ha negativ påvirkning inn i nasjonalt villreinområde. Det er behov for å klargjøre hvordan utbyggingssonen med tilhørende retningslinjer skal forstås, at det ikke er «fritt fram» for utbygging. Det bør også vurderes strengere retningslinjer for utbygging i disse sonene. Det bør vurderes om det er flere randsoner som bør tas inn i regional plan. Det bør unngås at utbyggingssonene grenser direkte til nasjonalt villreinområde – det er behov for buffersoner. Større muligheter til å styre ferdselen fra randsonene er også et viktig tema.</p>	<p>Fylkeskommunene, Hardangerviddarådet</p>	<p>Kan hindre forverring av villreinenes situasjon ved videre utbygging av randsonene med negativ konsekvens inn i villreinområdene.</p>	<p>Kan legge begrensninger på kommunalt selvstyre og være negativt for utbyggingsinteresser. Samtidig skaper det forutsigbarhet for alle å klargjøre hva som gjelder.</p>		
<p>3.7 Retningslinjene for landbruks- og utmarksnæringer i regional plan bør revideres, tydeliggjøres og strammes inn. De åpner i dag for betydelig samlet utbygging innenfor villreinområdene, med tilhørende ferdsel. Videre bør det klargjøres hva som ligger innenfor «dokumenterbar utmarksnæring».</p>	<p>Fylkeskommunene, Hardangerviddarådet</p>	<p>Kan bidra til å forhindre bit-for-bit nedbygging innenfor villreinområdene.</p>	<p>Kan være negativt for landbruks- og utmarksnæringer</p>		<p>Dette må også sees i sammenheng med regelverket for motorferdsel og praktiseringen av dette.</p>
<p>3.8 Det løpende samarbeidet om regional plan i Hardangerviddarådet og administrativ gruppe bør evalueres og styrkes. Det bør klargjøres hvilket mandat (faglig vs. politisk) deltakerne har. Arbeidet bør i større grad inkludere rapportering på hva kommunene gjør innenfor sine deler av villreinområdene. Det må sikres helhetlighet i samarbeidet mellom kommunene, inkl. over fylkesgrensene.</p>	<p>Administrativ gruppe for regional plan</p>	<p>Kan forbedre oppfølgingen av regional plan, med mulige positive effekter for villreinen.</p>	<p>Kan kreve større ressursbruk av involverte aktører.</p>		

<p>3.9 Regional plan bør inkludere et arealregnskap, og dette må brukes aktivt. Arealnøytralitet og hva dette kan bety, bør/kan også vurderes på sikt.</p>	<p>Fylkeskommunene, Hardangervidd arådet</p>	<p>Kan kanskje bidra til å dempe utbyggingspresset innenfor planområdet, med positive effekter for villreinen.</p>	<p>Det er positivt for flere interesser og aktører at man har kunnskap og oversikt over hvordan man bruker arealene. Arealnøytralitet eller varianter av dette kan være negativt for lokalt selvstyre og utbyggings-/næringsinteresser.</p>		
<p>3.10 Ved neste rullering av regional plan bør det vurderes om de nasjonale villreinområdene bør/kan utvides.</p>					
<p>3.11 Ved neste rullering av regional plan bør det vurderes å lage et eget arealformål for trekkrutene. Heiplanen har f.eks. en egen «hensynssone trekkområder». En slik hensynssone bør ha strenge bestemmelser/retningslinjer som sikrer trekkrutene. Uansett bør plankartet oppdateres med siste kunnskap om trekkrutene og hvor disse går. Det bør også inkludere alle trekkruiter som går ut av planområdet.</p>					
<p>3.12 Det er en ressurskrevende prosess å rullere regional plan, og derfor utfordrende å holde den oppdatert med ny kunnskap. Det bør vurderes hvor ofte planen bør rulleres, hvordan den kan gjøres mer tilpasningsdyktig til ny kunnskap, og om det f.eks. kan være mulig å endre den «etter forenklet prosess».</p>					
<p>3.13 Ved neste rullering av regional plan bør det vurderes om retningslinjene kan gjøres klarere og mer entydige. Utydelige retningslinjer er til tider utfordrende i dag, f.eks. er det uklart hva som tillates av «andre utmarksnæringer», og hva et «mindre tilbygg» til en fritidsbolig er. Dispensasjoner innenfor planområdet henger tett sammen med retningslinjene i regional plan, og planen bør sikre streng dispensasjonspraksis.</p>					

<p>3.14 Planvask av kommunale planer bør sees i sammenheng med regional plan. Det bør vurderes om det kan organiseres en samordnet prosess der kommuner og fylkeskommuner samarbeider om rullering av regional plan med tilhørende kommunal (villrein)planvask. En slik prosess bør inkludere både kommunale utbyggingsområder som er i strid med regional plan, og områder som av hensyn til villreinen bør tas ut av både regional plan og kommunale planer.</p>					<p>Mange av punktene knyttet til regional plan kan også bli til en samlet arbeidspakke for evaluering/oppfølging av arbeidet med planen, f.eks. i administrativ gruppe.</p>
<p>4. Kommunale planer og planvask</p>					
<p>4.1 Kommuneplaner må rulleres og urealiserte byggeområder som er negative for villreinen, må vurderes tatt ut. Dette gjelder byggeområder både innenfor villreinens leveområder, i randsonene til disse og i trekkrutene mellom villreinområdene. Et alternativ er å gjennomføre begrensede "villreinerulleringer" kun for å ta ut områder som er negative for villreinen, eller rulleringer med planvask/gamle områder som fokus.</p>	<p>Kommunene</p>	<p>Viktig for å unngå ytterligere nedbygging i tilknytning til villreinområdene</p>	<p>Positivt for kommunene å ha oppdatert planverk, kan være negativt for nærings- og utbyggingsinteresser</p>	<p>Dette er oppgaver som kommunene i utgangspunktet skal gjøre</p>	<p>Det kan være potensiale for å forverre villreinens situasjon i den samlede reserven med ikke-realiserte utbyggingsområder som ligger i kommuneplaner og reguleringsplaner rundt Hardangervidda. Særlig uheldige områder bør vurderes tilbakeført til LNF. Flere kommuner har gamle kommuneplaner som ikke er vurdert opp mot nye føringer og ny kunnskap.</p>
<p>4.2 Kommunene kan/bør vurdere å endre eller oppheve vedtatte, ikke-realiserte reguleringsplaner, dersom de er negative for villreinen. Dette gjelder byggeområder både innenfor villreinens leveområder, i randsonene til disse og i trekkrutene mellom villreinområdene. For særlig kritiske områder kan kommunen vurdere bygge- og deleforbud i påvente av opphevings-/endringsprosess.</p>	<p>Kommunene</p>	<p>Kan være viktig for å unngå (videre) nedbygging av viktige funksjonsområder for villrein.</p>	<p>Positivt for kommunene å ha oppdatert planverk, kan være negativt for nærings- og utbyggingsinteresser</p>		
<p>4.3 Hardangerviddarådet bør vurdere å peke på ikke-realiserte/delvis utbygde planområder som er særlig uheldige for villreinen, og oppfordre kommunene til å vurdere dem for tilbakeføring til LNF (med bestemmelser knyttet til evt. eksisterende bebyggelse).</p>	<p>Hardangervidd arådet, i samarbeid med kommunene</p>	<p>Kan bidra til å hjelpe kommunene med planvask og få tatt ut områder som er særlig uheldige for villreien.</p>	<p>Positivt med faglig rådgivning til kommunene. Kan være negativt for deler av nærings- og utbyggingsinteresser</p>		
<p>4.4 Det kan være ressurskrevende å rullere kommuneplaner og oppheve reguleringsplaner. Særlig for mindre kommuner kan dette være utfordrende. Det bør vurderes å øremerke midler eller opprette en offentlig tilskuddsordning for</p>	<p>Stat/fylke for penger. Hardangervidd arådet for koordinering?</p>	<p>Vil kunne bidra til planvask for å unngå utbygging som er negativ for villreinen.</p>	<p>Positivt for kommunene å ha oppdaterte arealplaner</p>	<p>Kan være betydelige samlede kostnader knyttet til øremerkede</p>	

<p>dette, særlig for kommuner med eldre kommuneplaner. Et forarbeid for å utpeke særlig kritiske områder for villreinen kan være nødvendig i den sammenheng.</p>				midler/tilskuddsordning	
<p>4.5 Det må vurderes i hvilken grad vedtatte kommune- og reguleringsplaner blir ugyldige dersom de ikke har lagt oppdatert kunnskap om villreinen til grunn/tatt tilstrekkelig hensyn til kunnskapen. Den juridiske holdbarheten av naturmangfoldloven §§ 8-12 i byggesak, og kravene i forvaltningsloven om at saken skal være tilstrekkelig opplyst, bør testes. Hvilke virkemidler finnes eller kan innføres for å sikre at det ikke bygges på grunnlag av vedtatte reguleringsplaner som ikke har tatt hensyn til (oppdatert kunnskap om) villrein? Kan det vurderes en «sikkerhetsventil» dersom det er kritisk problematiske vedtatte byggeområder som kommunene ikke selv ønsker å stoppe?</p>	Staten v/KDD	Kan bidra til å forhindre utbygging som vil være negativ for villreinen, og belyse de mulighetene som finnes for dette i dag.	Kan være negativt for det lokale selvstyret, og berørte utbyggings-/næringsinteresser.		
<p>4.6 Det kan vurderes om oppheving av vedtatte planer i større grad kan tas som endring etter forenklet prosess, for å gjøre det mindre krevende for kommunene.</p>	Staten v/ KDD	Kan bidra til å forhindre utbygging som vil være negativ for villreinen	Kan være positivt for kommunens kapasitet til å drive planvask		
<p>4.7 Det bør vurderes en lovendring i plan- og bygningsloven som sikrer at vedtatte reguleringsplaner må ut på ny høring dersom de ikke er realisert innen f.eks. 10 år. En slik lovendring må gjelde <i>alle</i> vedtatte planer, ikke bare de som vedtas etter lovendringen. Tilsvarende bør det sikres at urealiserte områder i kommuneplan som har ligget inne i mer enn f.eks. 10 år, blir konsekvensutredet og lagt ut på ny høring ved neste rullering.</p>	Staten v/ KDD	Kan bidra til å forhindre utbygging som vil være negativ for villreinen	Kan utfordre kommunens kapasitet. Positivt for mange samfunnsinteresser å ha oppdaterte planer.		
<p>(Seksjonen om kommunale planer er ferdig t.o.m. punkt 4.7)</p>					
					Møte 3: unngå å bygge først, dernest kanalisering som avbøtende tiltak.
<p>4.x. Reiselivsdestinasjoner (Eks: Geilo, Rjukan, Rauland, Vågsliid, Eidfjord Resort, Uvdal) Kommunene bør vurdere større etablerte reiselivsdestinasjoner og hvordan negativ</p>					Lena: Destinasjonsutvikling med ulik type vinkling/karakter; for eksempel; Geilo, Rjukan (både hytter, sykkeltilbud m.m.) Rauland, Vågsliid osv med hytteutviklingstema, planer

<p>påvirkning på villreinen fra disse kan minimeres/redueres. Disse må sees på i en helhet, på tvers av reguleringsplaner, og på tvers av kommuner (der relevant). Eksempler på tiltak: ta ut urealiserte områder fra planverk, rekkefølgekrav om å ta i bruk de minst konfliktfylte områdene først, bindende sti- og løypeplaner og annen kanalisering av ferdsel, sertifisering som bærekraftig reisemål [mm]</p>					<p>om Gondol i Odda, planer om Resort i Eidfjord osv.</p>
<p>4.x Parkering og innfallsporter Kommunen bør gjøre en vurdering av parkering som skaper ferdsel inn i villreinområdene. Ønskelige parkeringsplasser som kanalisere ferdsel bør sikres i kommunale planer, og utover det bør kommunen forhindre parkering. Bør sees i sammenheng med sti- og løypeplaner og besøksstrategi på Hardangervidda.</p>	<p>Kommunen, evt. også fylkeskommunen, i samarbeid med verneområdeforvaltning og næringsliv</p>	<p>Begrense/styre ferdsel inn i villreinområdene</p>	<p>Kan ha negative konsekvenser for friluftsliv og annen ferdsel – men også positivt å legge til rette for parkering i ordede former og kanalisering av ferdsel.</p>		<p>Forslag fra Sigurd: Kommunen bør vurdere sanering/ferdselsreguleringer (sperring/forbudskilt) av veier (herunder også lanbruksveier og anleggsveier) og parkeringsplasser (herunder veiskuldre, lommer og areal som kan nyttes som parkering), som skaper uønsket ferdsel inn i villreinområdene.</p> <p>Parkeringsplasser som kanalisere ferdsel bør sikres i kommunale planer, og utover det bør kommunen forhindre parkering. Bør sees i sammenheng med sti- og løypeplaner og besøksstrategi på Hardangervidda.</p>
<p>5. Dispensasjoner</p>					
<p>5.1 Dispensasjonshjemmelen i pbl bør klargjøres, og det bør gis mer opplæring/veiledning til kommunene om dette, særlig om vilkårene i dispensasjonsbestemmelsen. Det gis for mange dispensasjoner i strid med lovverket i dag. Naturmangfold kan nevnes spesielt som et hensyn det skal legges særskilt vekt på i § 19-2.</p>					
<p>5.2 Det bør gjennomføres en kartlegging av dispensasjonspraksisen innenfor villreinområdene (enten regionalt eller nasjonalt), og vurderes om det er behov for å stramme inn på dette. For Hardangervidda kan dette f.eks. gjøres av Hardangerviddarådet som en del av vurderingen av regional plan.</p>					
<p>5.3 Det er behov for mer veiledning til kommunene om dispensasjoner og villrein. Dette gjelder både de villreinaglige vurderingene som</p>					

gjøres i hver enkelt sak, og en tydeliggjøring av hvilke saker som skal oversendes statsforvalter, fylkeskommune og villreinnemnd for uttalelse. Det bør også veiledes om at naturmangfoldloven §§ 8-12 også skal vurderes i dispensasjonssaker.					
5.4 Det bør vurderes en nasjonal dispensasjonsveileder der villrein er et av temaene. Eventuelt bør det sikres at det er regionale dispensasjonsveiledere i alle fylkene (fra statsforvaltere og/eller fylkeskommuner).					
5.5 Det kan vurderes om dispensasjonsmyndigheten i de nasjonale villreinområdene bør flyttes fra kommunene til statsforvalterne. Plan- og bygningsloven § 19-4 åpner for en variant av dette.					Det var noe uenighet rundt dette punktet i gruppa. Noen mente at det er viktigere at dagens system fungerer optimalt, og at ansvaret for dispsaker ikke bør flyttes. Merk at plan- og bygningsloven § 19-4 allerede i dag åpner for noe slikt: «Dersom det er nødvendig for å ivareta nasjonale eller viktige regionale interesser og hensyn i nærmere angitte deler av strandsonen eller fjellområder, kan Kongen i forskrift legge myndigheten til å gi dispensasjon fra bestemte planer, eller for bestemte typer tiltak, midlertidig til regionalt eller statlig organ».
6. Økonomiske tiltak innen arealforvaltning					
6.1 Kommunene bør få større/øremerket økonomisk støtte til arbeid med arealforvaltning, rullering av planer og kompetanseheving innen planlegging. Dette inkluderer midler til kompetanseheving når det gjelder naturmangfold og villrein. Øremerkede midler til miljørådgivere i alle kommuner kan vurderes.					
6.2 Det kan vurderes økonomiske insentiver til kommunene for å ivareta villreinhensynet i plan, f.eks. støtte til nærings- og bosettingstiltak i områder av kommunene som ikke er i konflikt med villreinhensynet.					
6.3 Statsforvalterne bør sikres nok midler til å kunne ivareta nasjonale interesser i alle plan- og dispensasjonssaker. Flere statsforvalterembeter må i dag nedprioritere saker pga. ressursmangel.					

<p>6.4 Fylkeskommunene bør sikres nok midler til å rullere de regionale fjellplanene ofte nok, slik at de holdes oppdatert med ny kunnskap. Enkelte av de regionale planene er i dag (svært) gamle. Dette er særlig viktig når det vurderes å lage regionale planer for stadig flere fjellområder.</p>					
<p>6.5 Det bør vurderes å innføre avgift på nedbygging av natur, slik at naturødeleggelse ikke er gratis. Dette kan bidra til å redusere byggepresset i (randsonene til) villreinområdene. Inntektene fra en slik avgift kan f.eks. brukes til restaureringstiltak.</p>					
<p>7. Veiledningstiltak innen arealforvaltning</p>					
<p>7.1 I kjølvannet av arbeidet med tiltaksplaner og stortingsmelding bør det gjennomføres opplæringstiltak om villrein i plan rettet mot politikere og administrasjon i kommunene. Dette bør inkludere f.eks. kunnskap om virkninger av utbygging/ferdsel på villrein og hvilke verktøy plan- og bygningsloven gir dem til å ivareta villreinen per i dag. Det kan være behov for øremerkede midler til dette hos f.eks. statsforvalterne og/eller fylkeskommunene.</p>					
<p>7.2 Kommunene bør få særskilt veiledning om planvask og hvilke muligheter og hjemler de har til å ta ut områder fra kommuneplanen og oppheve vedtatte reguleringsplaner. For eksempel er mange kommuner redde for å bli erstatningspliktige, men dette vil sjelden være tilfelle.</p>					
<p>7.3 Det kan være utfordrende for kommunene å ha nok villreinkompetanse internt. Statsforvalterne bør ha nok ressurser til i større grad å kunne veilede kommunene om villreinhensyn i arealforvaltning også utenom de offisielle høringene knyttet til planforslag og dispensasjonssaker.</p>					
<p>8. Verneområder etter naturmangfoldloven</p>					
<p>8.1 For eksisterende verneområder bør det vurderes å endre verneforskriftene for å styrke hensynet til villreinen. Villreinhensynet bør i sterkere grad inn i verneformålet, og</p>					<p>Tilstanden for villreinen er dårlig også inne i verneområdene, dette tilsier at vernet ikke fungerer godt nok i dag.</p>

vernebestemmelsene bør som nødvendig strammes inn. Villreinen bør nevnes mer spesifikt i f.eks. verneforskriften for Hardangervidda nasjonalpark.					
8.2 Underpunkt om vernebestemmelsene - ferdsel: det bør vurderes å innføre flere ferdselsrestriksjoner i vernebestemmelsene i områder/perioder der villreinen er ekstra sårbar. Dette gjøres for fuglefredningsområder i dag. Det bør være færre unntak fra ferdselsrestriksjoner for f.eks. grunneiere, utøvere av utmarksnæring, militæret, vernemyndigheter o.l.					
8.3 Underpunkt om vernebestemmelsene – landbruks- og utmarksnæringer: det bør vurderes å gjøre vernebestemmelsene strengere når det gjelder adgangen for landbruks- og utmarksnæringer til å bygge og gjøre andre tiltak inne i verneområdene. Samlet sett er det et betydelig potensial for utbygging med tilhørende ferdsel knyttet til dette.					
8.4 Forvaltningsplanen for Hardangervidda nasjonalpark og andre verneområder bør oppdateres for å styrke villreinhensynet i disse.					
8.5 Det bør vurderes å utvide eksisterende verneområder og/eller opprette nye verneområder for å sikre viktige funksjonsområder for villreinen, jf. også naturavtalens mål om 30 % vern.					
8.6 Undersøkelser viser at det gis mange dispensasjoner for tiltak og aktivitet inne i norske verneområder i dag. Statsforvalterne og andre forvaltningsmyndigheter for verneområder bør stramme inn sin dispensasjonspraksis.					
8.7 Det bør sikres tilstrekkelige ressurser til å håndheve regelverket i verneområdene, f.eks. hos SNO og politiet.					
8.8 Det kan vurderes å etablere en verneordning tilsvarende for frivillig skogvern, for å sikre erstatning til grunneiere for vern innenfor villreinens leveområder.					
8.9 Det kan vurderes statlig oppkjøp av områder som er særlig viktige for villreinen, for å sikre					

vern av disse. Der staten eier slike områder i dag, bør verneprosesser igangsettes.					
9. Naturrestaurering					
9.1 Naturavtalen setter et mål om 30 % restaurering av ødelagt natur. Det bør vurderes prosjekter for å restaurere/tilbakeføre natur der dette kan vesentlig forbedre villreins situasjon, f.eks. innenfor trekkområder, jf. også fokusområder fra kvalitetsnormen. Det bør lages en helhetlig plan med konkrete områder som bør prioriteres, på nasjonalt og/eller regionalt nivå.					
9.2 Anleggsveier, landbruksveier o.l. inne i villreinområdene bør gjennomgås, og der det ikke er behov for dem lenger, bør de vurderes fjernet (tilbakeført til natur). Dette kan redusere ferdsele disse veiene genererer.					
9.3 Naturrestaurering er kostnadskreven, og det må vurderes hvordan man kan sikre økonomiske midler til dette. Villreinfond knyttet til konsesjoner og avgift på nedbygging av natur kan vurderes som måter å finansiere dette på. Samtidig kreves det midler raskt dersom restaureringsmålene i naturavtalen skal oppfylles innen 2030, slik at naturrestaurering som en egen post på statsbudsjettet bør vurderes.					
10. Saker etter energiloven					
10.1 Det bør sikres at det ikke åpnes for større nye kraftutbygginger innenfor villreinområdene (vannkraft, vindkraft, solkraft). Det er særlig utbygginger som medfører mer ferdsel som er problematisk.					
10.2 I konsesjonssaker må villreinhensynet bli tilstrekkelig synliggjort, utredet og ivaretatt. Dette må ha fokus hos både NVE og Olje- og energidepartementet. Dette gjelder både nye konsesjoner og revidering av gjeldende konsesjoner, inkl. behovet for avbøtende tiltak for eksisterende anlegg. For eksisterende anlegg bør målet være at situasjonen for villreinen skal forbedres.					
10.3 Det må sikres nødvendig (villreinfaglig) medvirkning i konsesjonssakene med tilhørende					

detaljplaner (miljø- og landskapsplan). Dette kan vurderes tydeliggjort i en veileder (tilsvarende dispensasjonsveileder).					
10.4 Det er en utfordring med etterbruk av anleggsveier i tilknytning til vannkraftanlegg. Det bør stilles strengere krav for å unngå etterbruk av slike, de bør ikke være åpne for allmennheten. Det bør også stilles strengere krav om å restaurere slike veier til naturterreng der det ikke er behov for dem lenger. Se også innspill fra faggruppe anleggsveier.					
10.5 Det tar <i>svært</i> lang tid å behandle/revidere konsesjoner. Det gjør det utfordrende å ta hensyn til ny kunnskap om villreinen og behov for avbøtende/forbedrende tiltak. Det bør vurderes hvordan dette kan gå raskere, om det er behov for mer ressurser til NVE, endringer i lovverket eller annet. Det må også sikres nok ressurser til å følge opp vilkår som er satt.					
10.6 Ordningen med villreinfond knyttet til konsesjoner bør videreføres. Ved konsesjonsbehandlinger knyttet til eksisterende anlegg, må det sikres at forholdene for villrein <i>forbedres</i> , enten i forbindelse med det aktuelle tiltaket eller andre steder. Det bør vurderes om det kan stilles større krav til at regulantene finansierer villreintiltak. Det kan vurderes en overordnet utredning av hva vannkraftbransjen har bidratt med av tiltak for villreinen, kontra de negative konsekvenser vannkraftutbyggingen har hatt.					Dette er særlig aktuelt i en situasjon med høye kraftpriser og stor inntjening.
10.7 Det bør vurderes om det er behov for å styrke hensynet til villrein/naturmangfold i energiloven med tilhørende forskrifter, vannressursloven og liknende lovverk.					Miljødirektoratet kan gå inn i konsesjonssaker og stille krav til ivaretagelse av natur. Grappa er usikker på om dette fungerer godt nok i dag eller ikke.
11. Landbruksveier					
11.1 Det bør vurderes å endre landbruksveiforskriften med en klarere avslagshjemmel for veier som vil ha negative konsekvenser for naturmangfold, inkl. villrein. Slike veier kan skape økt ferdsel i/inn i villreinområdene. Det bør også vurderes om det					

kan sikres at landbruksveiene ikke etterbrukes til andre formål.					
11.2 Det bør vurderes om det er behov for å sikre mer villreinfaglig medvirkning i saker som gjelder landbruksveier (Statsforvaltnes miljøavdelinger, Villreinnemnda osv.)					
11.3 Det bør vurderes om det bør gjøres endringer i regelverket for å stille krav om reguleringsplan for større landbruksveier, særlig i sårbare naturområder. Eventuelt strengere krav til utredninger av hensynet til naturmangfold.					
12. Nasjonal infrastruktur og særskilte fokusområder					
12.1. Riksvei 7 - primært: Kanskje den største barrieren på Hardangervidda. Erfaringsmessig har lange tunneler god effekt på villreinens trekkmuligheter. Det bør etableres en tunnel Skulevika-Krossdalen for å sikre trekket, kombinert med tiltak for å sikre trekket når tunnel er etablert (ferdselsreguleringer, unngå forstyrrelser i tilknytning til tunneltaket). Dette tiltaket bør ha prioritet!	Staten	Stor forbedring for villreinens trekkmuligheter. Av mulige tunnelprosjekter er dette det viktigste for villreinen på Hardangervidda.	Kostbart, negativt samfunnsøkonomisk. Positivt for samfunnssikkerheten og fremkommeligheten om vinteren. Kommunen har sterkt ønske om tunnel!	Store kostnader, men mindre kostnader enn mange andre tunneler (2 mrd?)	Akkurat nå er det lite ønskelig med trekk pga. CWD-situasjonen, men i et langsiktig perspektiv er dette viktig. Må sees i sammenheng med arbeid med å begrense ferdse/forstyrrelser i området. www.hardangerviddatunnelene.no Se også datablad.
12.2. Riksvei 7 – sekundært: - Redusere mulighetene for parkering langs riksvei 7 (skaper utfart) - Vurdere nattestenging - Vurdere brøyteregimet på vinterstid – om veien kan holdes stengt i lengre perioder	Statens vegvesen m.fl.	Forbedringer for villreinens trekkmuligheter	Mindre kostbart, men med negative konsekvenser for framkommelighet og muligheten for friluftsliv og annen aktivitet (som næringsvirksomhet) med utgangspunkt i RV7.	Mindre kostnader enn 12.1	Akkurat nå er det lite ønskelig med trekk pga. CWD-situasjonen, men i et langsiktig perspektiv er dette viktig.
12.3. E134 Tunnel på 12 km fra Røldal til Haukeli er under planlegging og avventer bevilgning. Etablering av denne tunnelen bør prioriteres gjennomført. Ferdelsreguleringer i etterkant av tunnelbyggingen bør også inngå i dette tiltakspunktet. Lang tunnel kan redde villreintrekk Villrein	Statens vegvesen m.fl.	Viktig for å sikre trekkmulighetene mellom Hardangervidda og Setesdal-Ryfylke.	Positiv samfunnsnytte. E134 hovedtrafikkåre Østlandet-Vestlandet.	Store kostnader	Må kombineres med tiltak som reduserer ferdse/forstyrrelser i området. Se også datablad.

<p>12.4. Imingfjellveien Imingfjellveien er i dag i hovedsak vinterstengt, men med åpen vei på strekningen Steinset–Smårøe Fjellstove deler av vinteren, jf. regional plan. Vi anbefaler at hele veien holdes vinterstengt, for å sikre villreinens trekkmuligheter og bruk av Lufsjåtangen. Dette ville også bety at regional plan måtte endres på dette punktet.</p> <p>Dette bør sees i sammenheng med å vurdere etablering av tunnel (Austbygde-Veggli under Killingskaret) som alternativ veiløsning for å ivareta samfunnsmessige interesser. (Er tunnel under Imingfjell realistisk?)</p> <p>Det er også behov for regulering av ferdsel (inkl. kiting) i dette området.</p>	<p>Fylkeskommunen, Tinn, Rollag m.fl.</p>	<p>Viktig for å sikre villreinens muligheter for vinterbeite på Lufsjåtangen.</p>	<p>Skaper mangel på rimelig helårsveiforbindelse mellom Tinn og Numedal. Vanskeliggjør tilgang til hyttefelt.</p>	<p>Her finnes det økonomiske utredninger.</p>	<p>Det framgår av konsekvensutredningen til den regionale planen at helårsvei over Imingfjell vil være viktig for å oppnå et felles bo- og arbeidsmarked på tvers av dalførene. Veien vil imidlertid måtte stenges ved uvær og når det er villrein i området, og vil være nattestengt på vinteren. Den vil derfor trolig ikke være en fullgod løsning for dagpendling over fjellet.</p>
<p>12.5. Bergensbanen/Finseområdet Her er det en tunnel der det går et trekk i dag. Det kan være aktuelt å kartlegge ferdselen i området og vurdere om det er behov for ferdselsreguleringer i tilknytning til tunnelen.</p>					<p>Se også datablad.</p>
<p>13. Annet</p>					
					<p>Fra 1. møte: oppfølging naturavtalen</p>
					<p>S: Det bør arbeides for/legges til rette for interkommunale planer og interkommunalt samarbeid for å ivareta villreinen i avgrensede områder på tvers av kommunegrensene (f.eks. samarbeid om sti- og løypeplan). Det bør vurderes økonomisk støtte til dette.</p>
					<p>S: Det bør sørges for at Naturbase blir oppdatert med ny kunnskap fra kvalitetsnormen og annen forskning på villrein, og holdes løpende oppdatert. Naturbase er et viktig kunnskapsgrunnlag i arealforvaltningen, men er ikke alltid oppdatert i dag.</p>
					<p>Frå 5. møte: Forholdet mellom leveområdene i Naturbase og nasjonalt villreinområde som definert i regional plan.</p>
					<p>S: Vi anbefaler at det vurderes en "nasjonal dugnad/prosjekt" for ivaretagelse av villreinen i arealplanlegging, der kommunene inviteres med for å f.eks. gjøre planvask, og få tilgang til ressurser og veiledning. Jobbe med holdninger, kunnskap og forståelse i arealforvaltningen knyttet til villrein - og</p>

					gjøre endringer. Skape (positiv) oppmerksomhet rundt dette og få alle med som en felles dugnad der alle skal bidra.
					S: Det bør vurderes et nasjonalt prosjekt for å utvide villreinområdene og sikre større og bedre korridorer mellom dem. Å redusere fragmenteringen av villreinområdene vil være svært viktig for å bedre tilstanden for villrein. Dette kan kobles til naturavtalens mål om 30 % vern og 30 % restaurering av natur, og til regionale planer. Det bør tenkes nytt og ambisiøst: gi naturen mer plass, ikke stadig vekst i menneskelig arealbruk. Dette vil kreve statlige midler og styring.
					Fra møte 2: Sti- og løypeplan: juridisk virkning, oppfølging osv. Andre virkemidler knyttet til ferdsel i arealforvaltningen og relevant lovverk? Men pass på mandatet vårt.
					Fra 5. møte: Villrein som prioritert art?
13.x. Miljøsertifisering i reiselivet Hvordan kan villreinhensyn innarbeides i miljøsertifiseringsregimer for reiselivet? Det bør fremmes som et viktig tema i reiselivsnæringen.					